

Effecten van begrazing in kustduinen

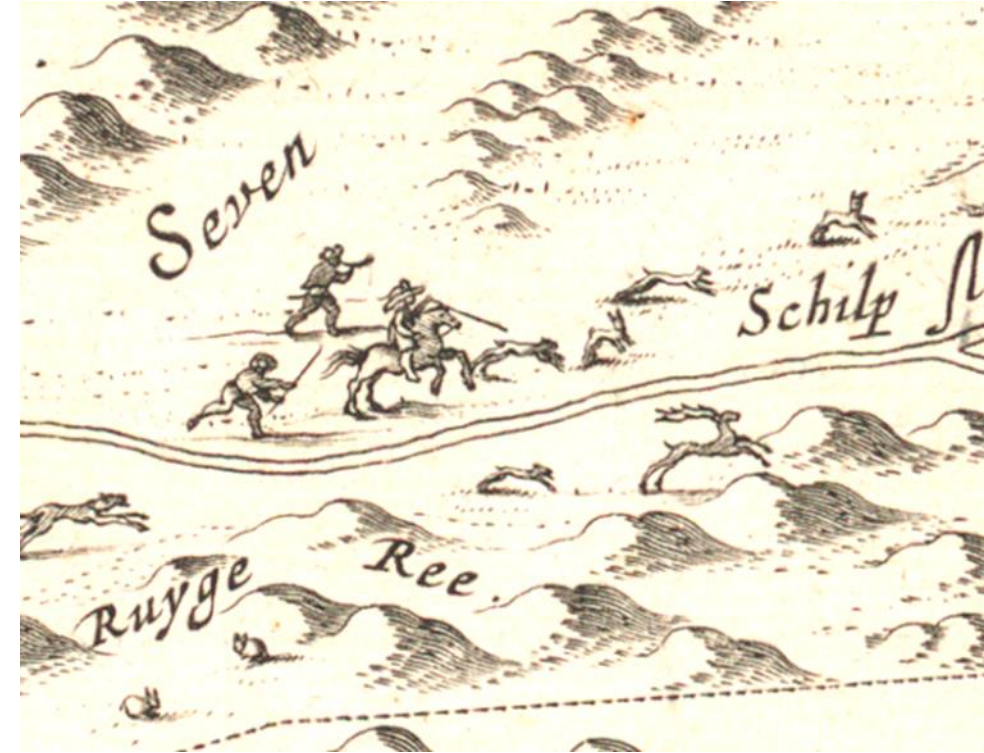
een wereld van verschil

Marijn Nijssen
Stichting Borgeveen

Geschiedenis van begrazing in kustduinen

- Huidige kustduinen ontstaan tussen 1100-1600 n.Chr.
- Natuurlijke grazers vasteland ree, haas en wilde ganzen en waarschijnlijk edelhert
- Waddeneilanden enkel 'kleine grazers';
ree alleen op Ameland (wild) en Terschelling (intro)
- Geïntroduceerde grazers: konijn, rund, paard, schaap, geit, damhert

Blaau ca. 1660

Geschiedenis van begrazing in kustduinen

- Variatie in begrazing tussen jaren en seizoenen
- Zeedorpenlandschap
- Oerol - Terschelling
- Nieuwlands Reid – Ameland

Slings 1994

Begrazing als natuurbeheer in kustduinen

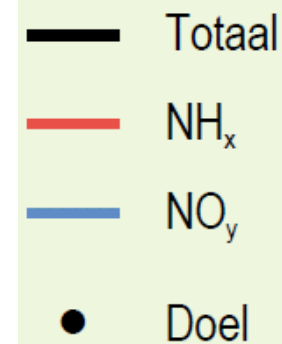
- Eerste artikel in 1979 (P. Oosterveld, Duin 2-4)
- In jaren '80 eerste grotere inzet begrazing:
grazers als middel, niet als doel!
- Doel: verruiging tegen gaan
  - instorten populaties konijnen
  - verhoogde N en S depositie
  - verandering duingebbruik

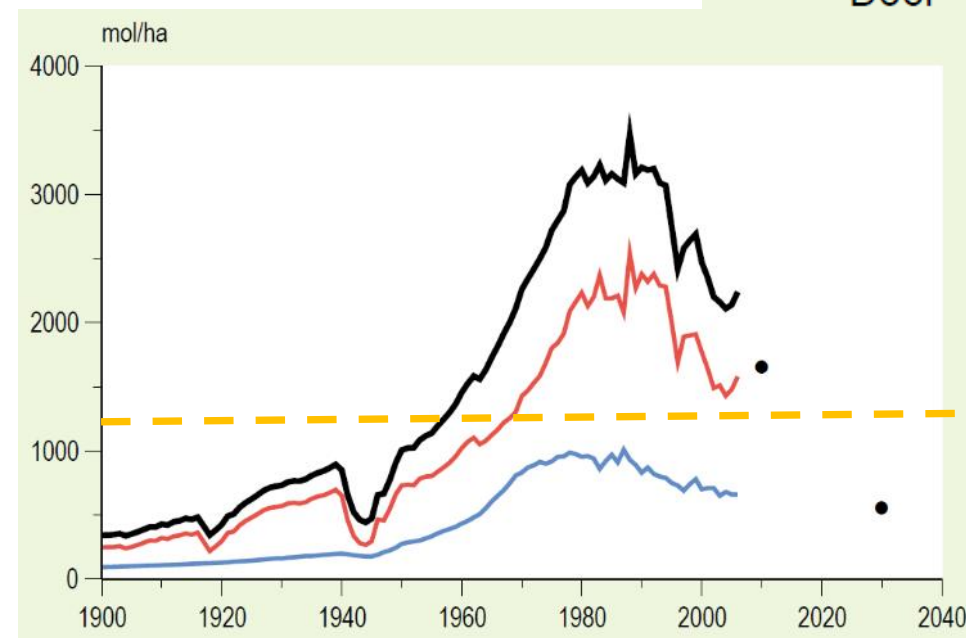
Toename hoge grassen door N-depositie

KDW

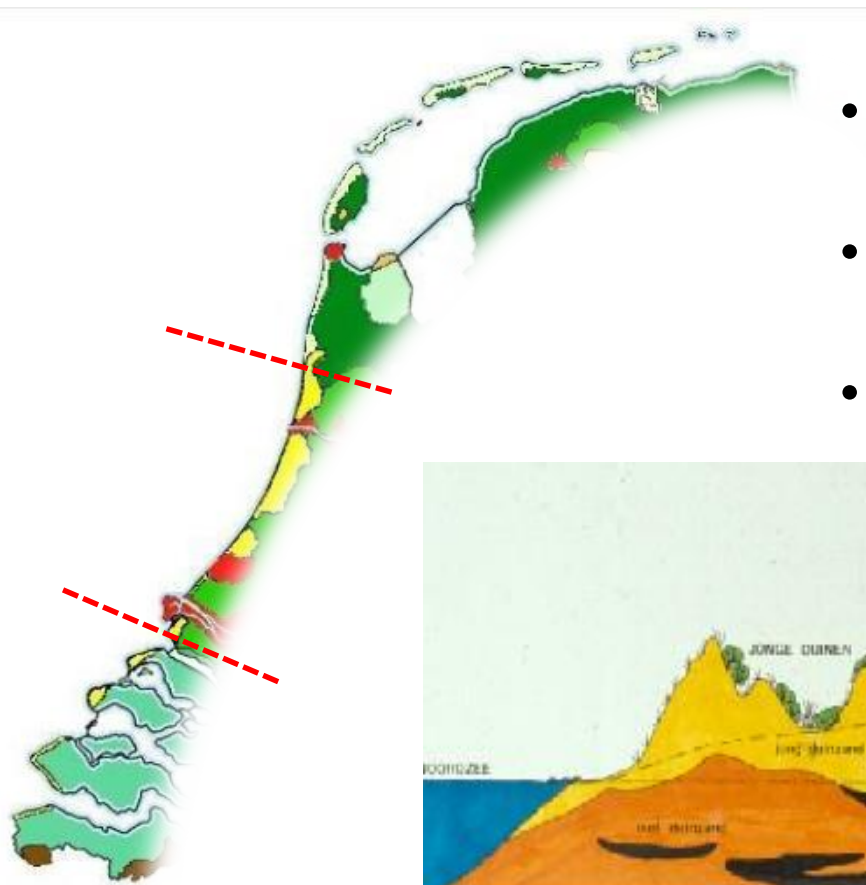
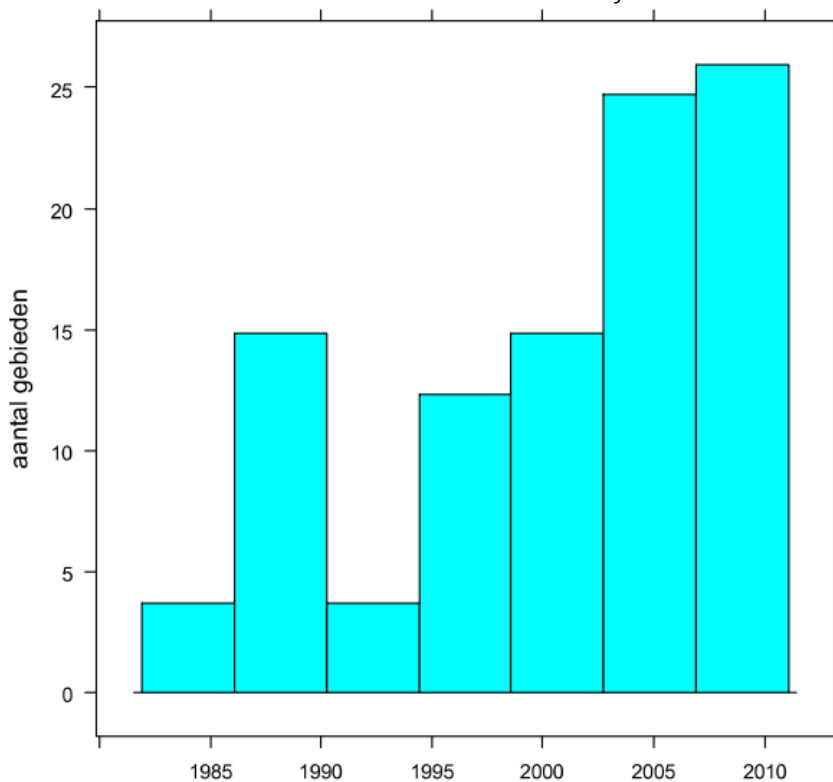

Foto's R. Slings

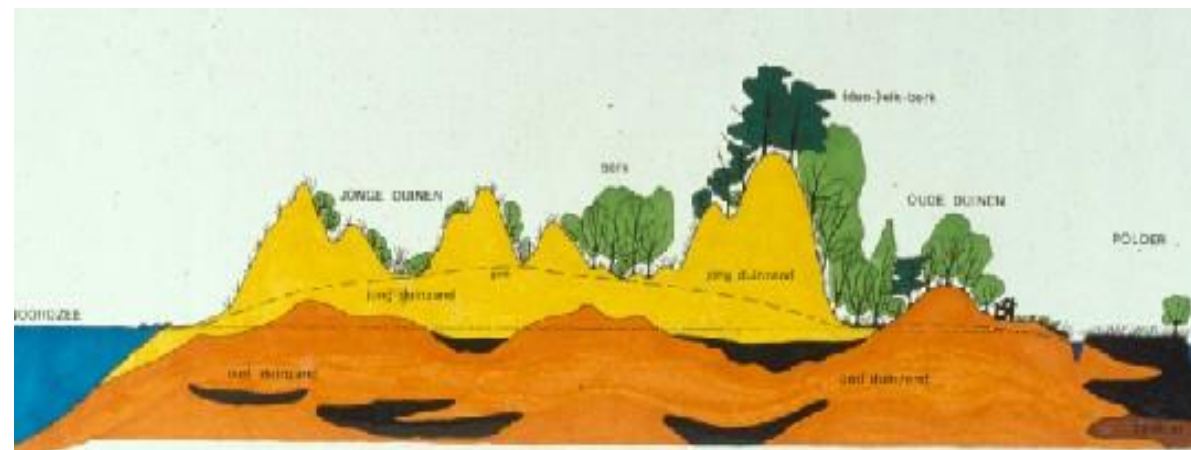

Begrazing als natuurbeheer in kustduinen

Nijssen et al. 2014

- ± 12.500 ha duin begraasd
- 32% van duinen
- $\pm 60\%$ open duin

www.natuurinformatie.nl

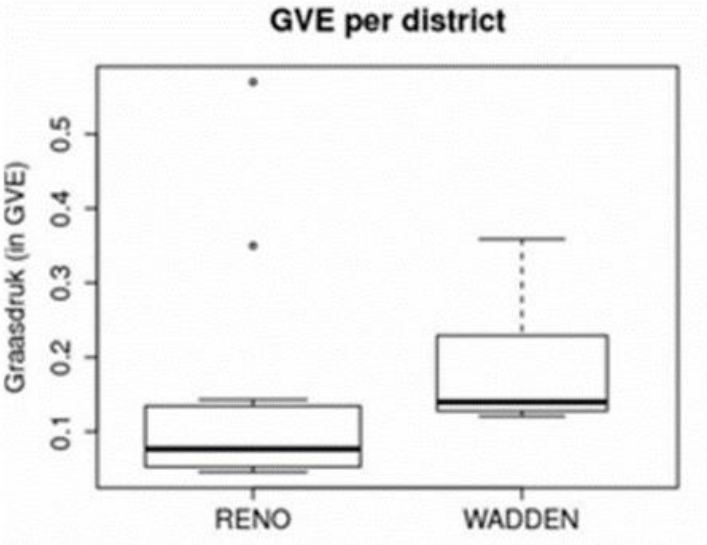

Begrazing als natuurbeheer in kustduinen

Biomassa in onbegraasde open en
verruigde duingraslanden (juli 1998)

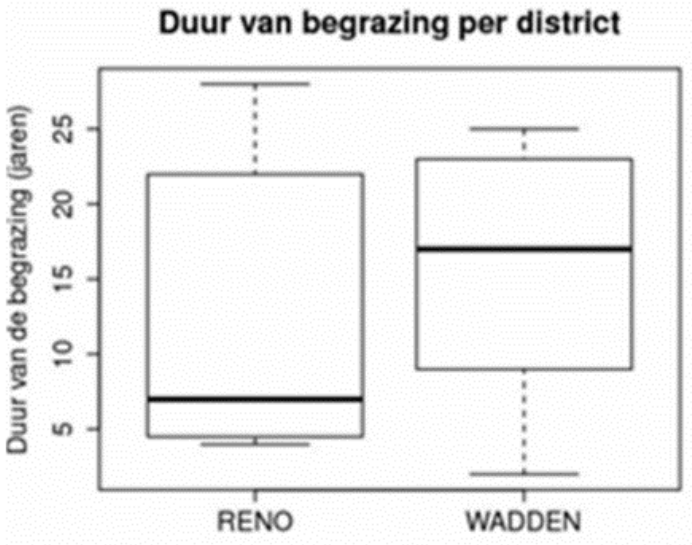
Biomassa (gr/m ²)	Renodunaal	Wadden
Levend	183 - 254	195 - 397
Staand dood	15 - 350	192 - 1504
Strooisel	0 - 248	0 - 926
Totaal	198 - 825	387 - 2827

Kooijman & Besse 2002

0,08 GVE

0,14 GVE

13 jaar
Veel < 10

17 jaar
veel > 10

Nijssen et al 2014

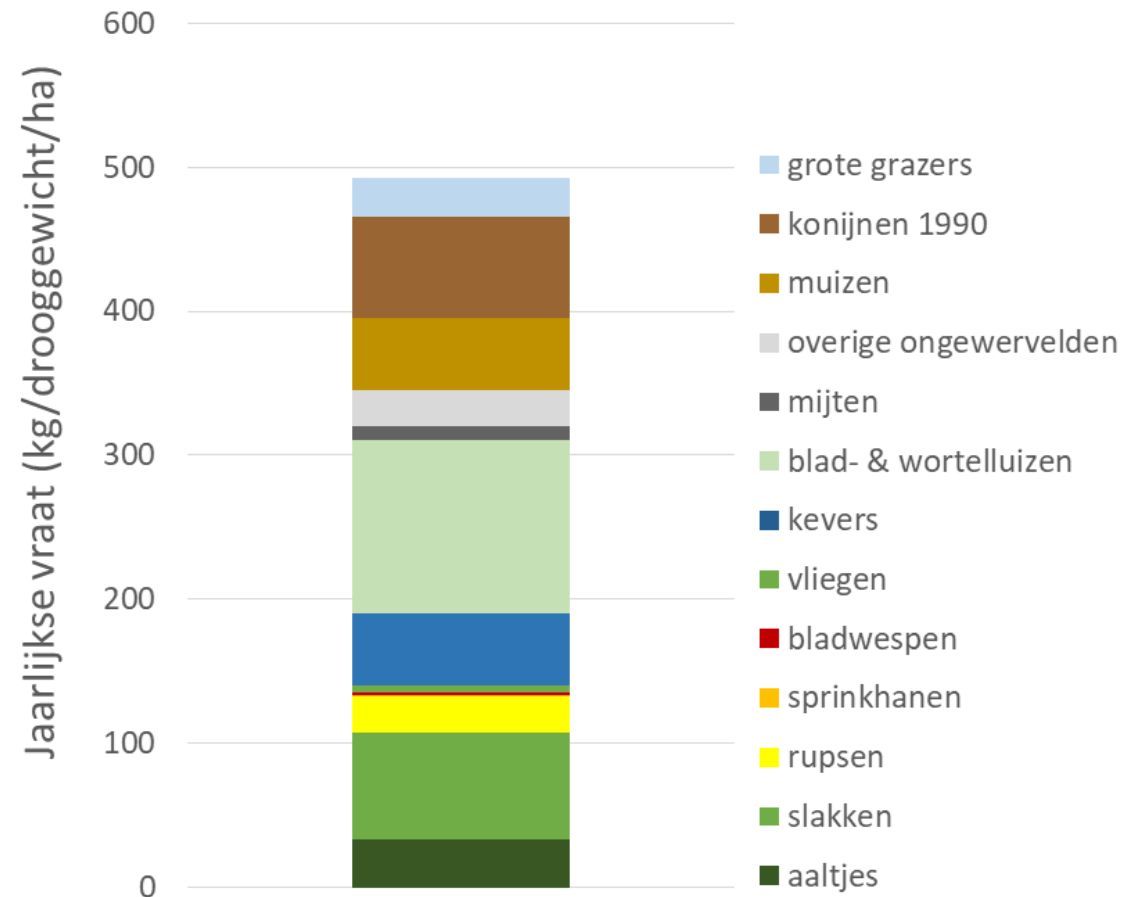

Natuurlijke begrazing in kustduinen

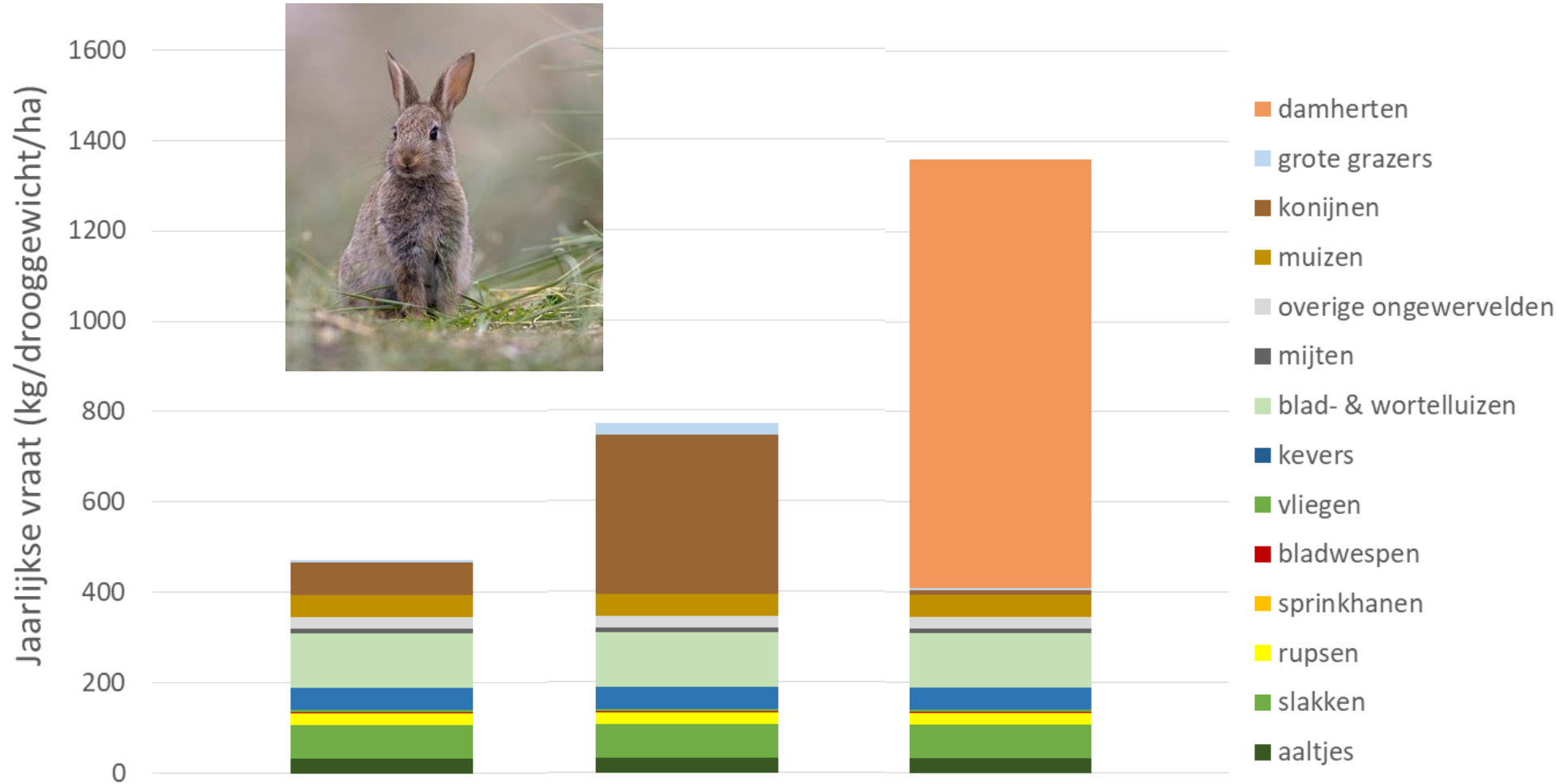
Meijendel ± 1990

(Op basis van Van der Meijden 1992)

- Ongewervelden zijn verantwoordelijk voor ± 70 % van vraat
- Grote grazers (GVE 0,10) ongeveer 5%
- Konijnen onder 'gemiddelde' dichtheid ca 15%
- Muizen ± 10%

Variatie in begrazing in kustduinen

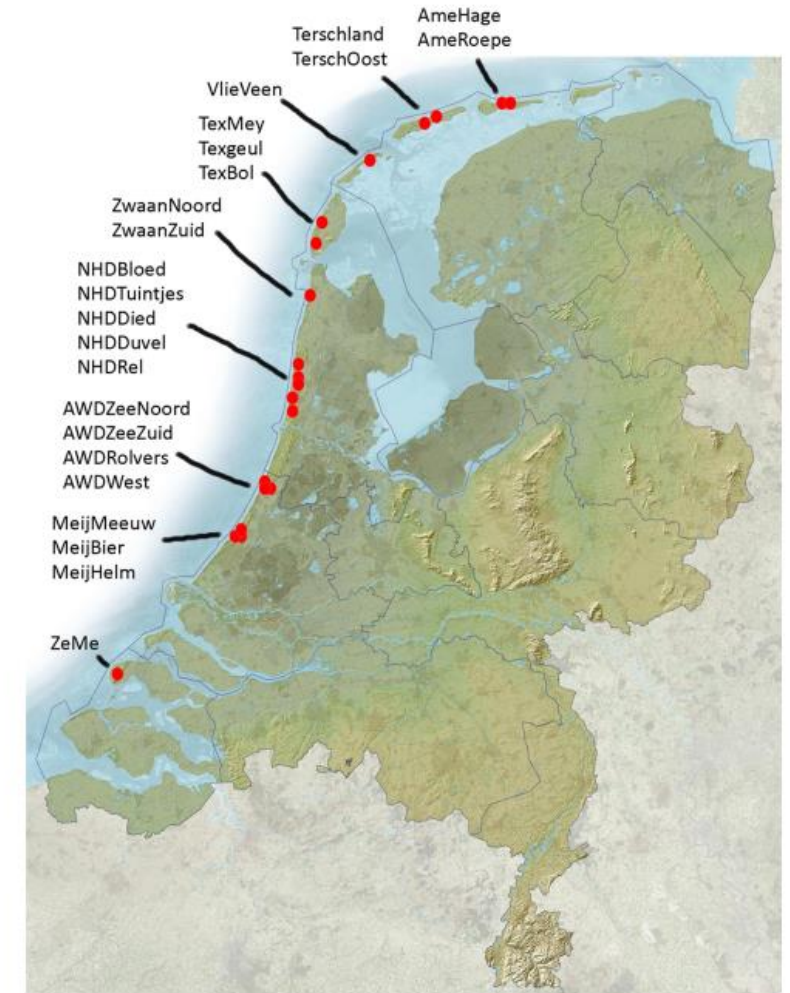

Variatie in begrazing in kustduinen

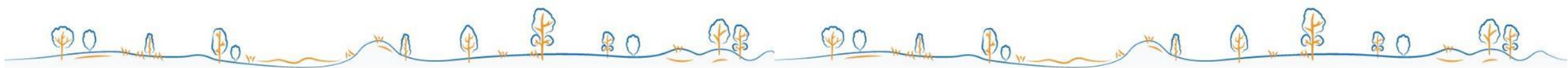

Effecten van begrazing in kustduinen

- Zowel 'begrazing' als 'de duinen' zijn containerbegrippen
- Onderzoek met exclosures en/of oude luchtfoto's
- Grootschalig OBN-onderzoek 2009-2013
(rapport Nijssen et al. 2014)
- Vallei van het Veen (25 jaar BACI-methode)

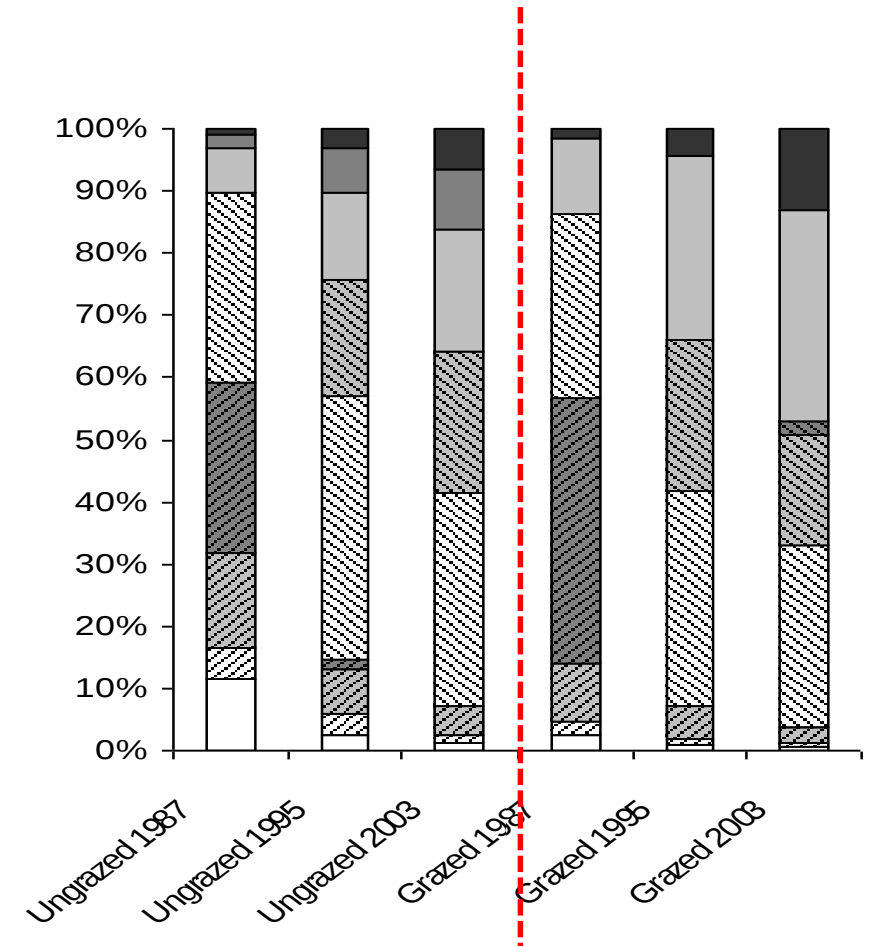
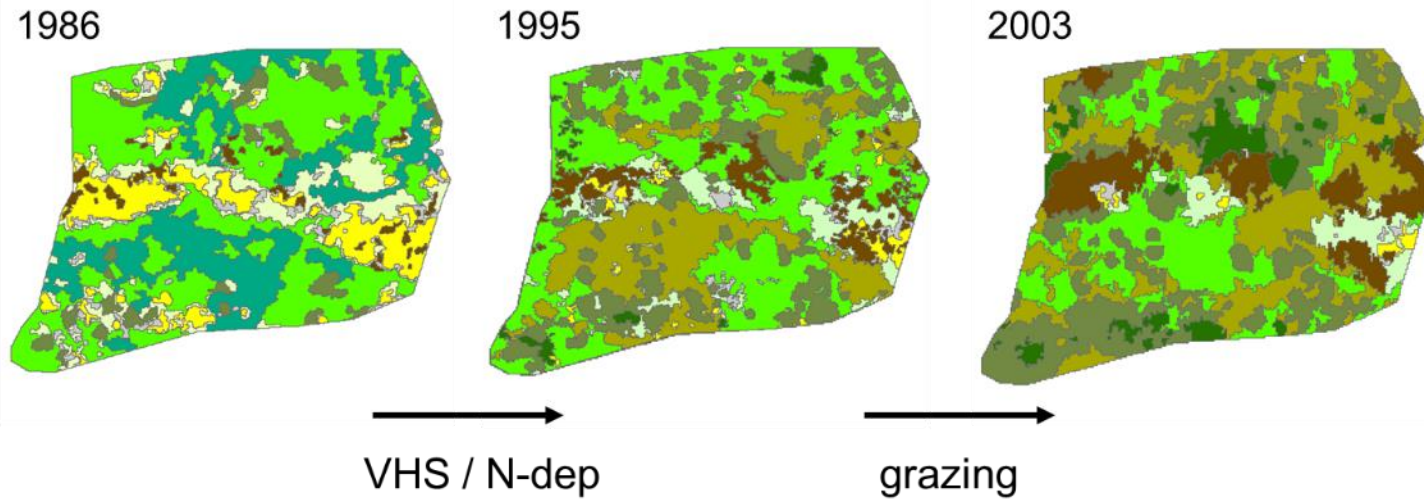

Nijssen et al 2014

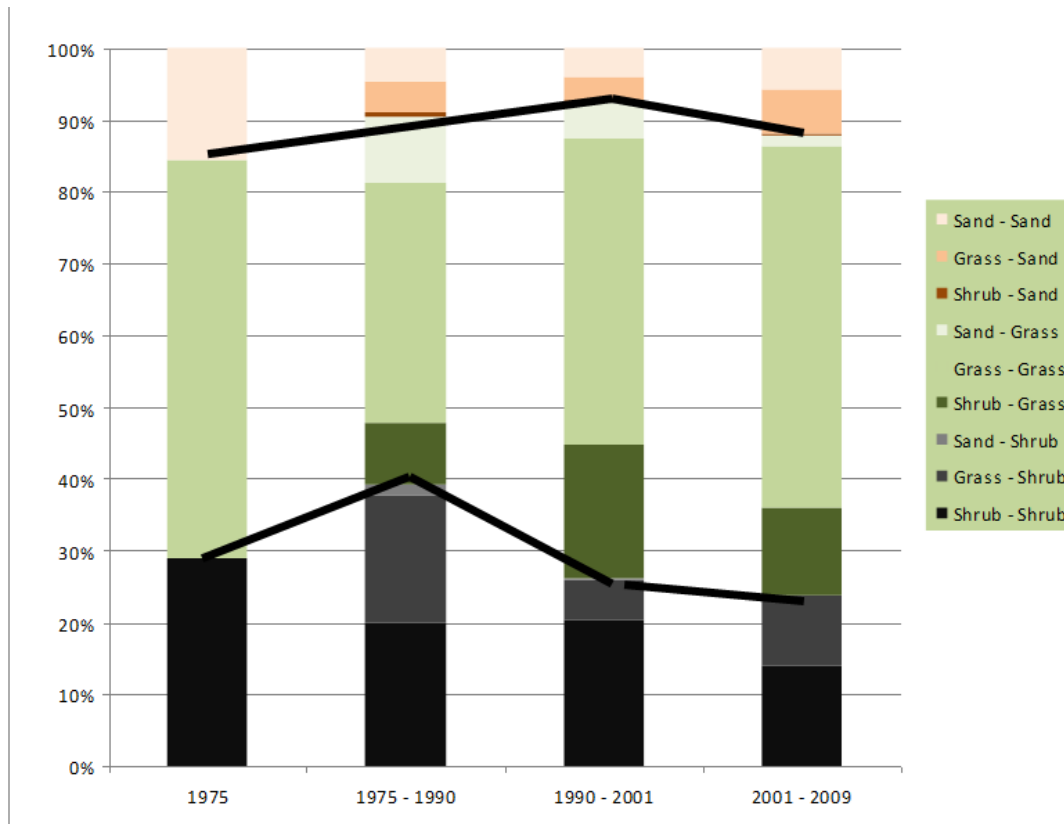
Effecten van begrazing in kustduinen

- Effecten in kalkrijke duinen bij Castricum
(paarden en runderen: 0,09 GVE)

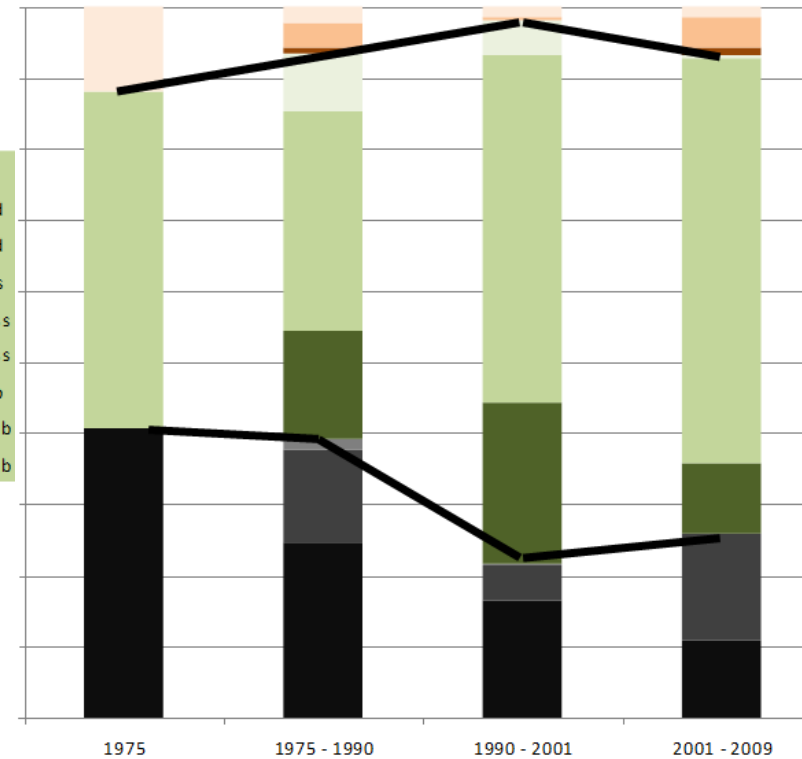

Effecten van begrazing in kustduinen

Helmduinen begraasd

Prinsenduin onbegraasd

Van der Hagen 2018 (in prep)

Effecten van begrazing in kustduinen

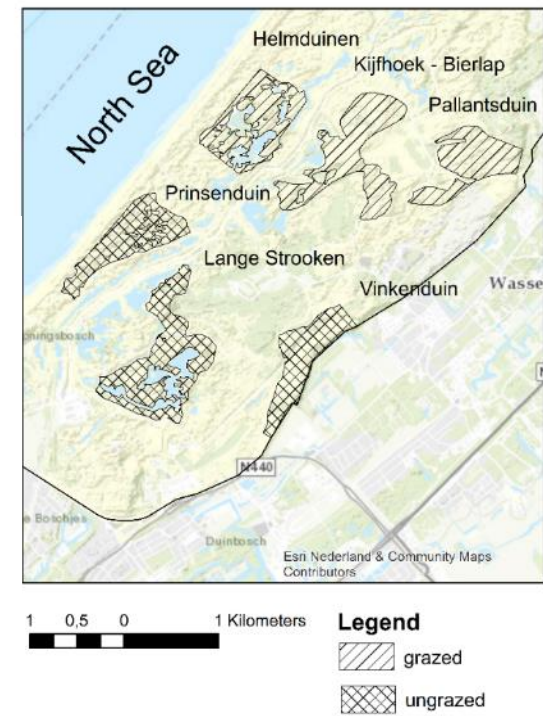
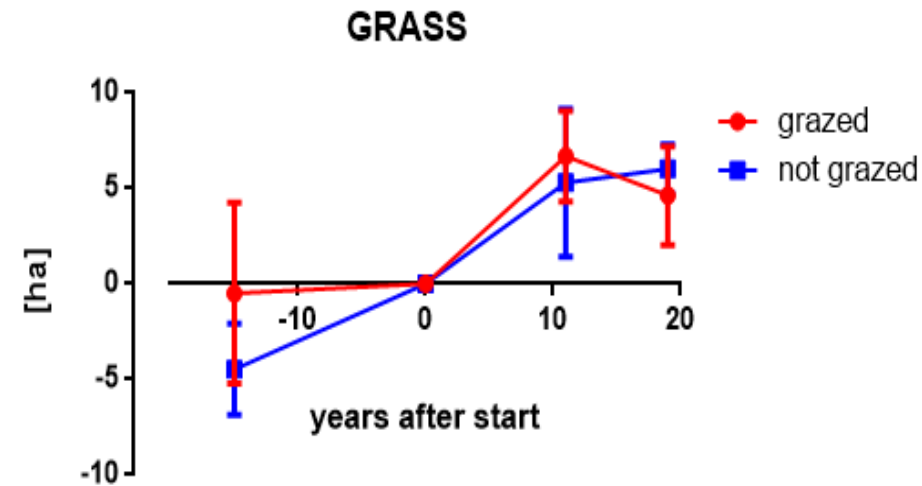
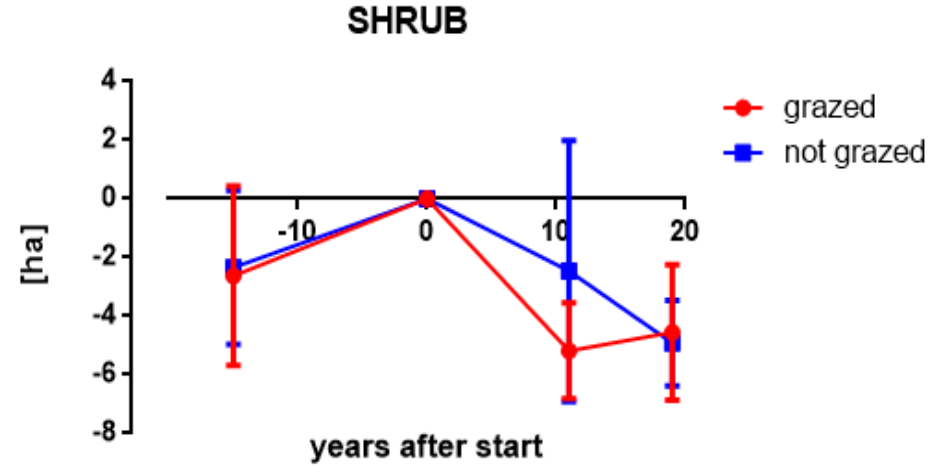
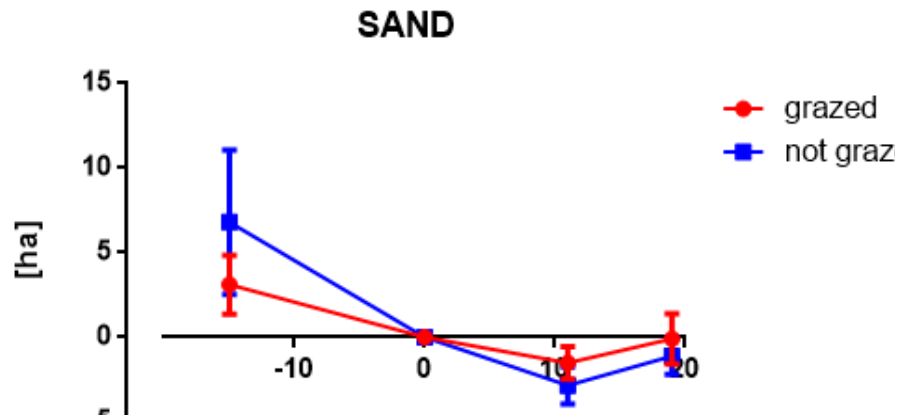

Foto van de 'aanwinst' van nieuwe meidoorns uit 1990 – 1993 vlak na de uitbraak van VHS

Van der Hagen 2018 (in prep)

Effecten op struweelvorming

1993

2018

Vallei van het Veen Vlieland

- Begrazing met lage druk
- 0,08 – 0,13 GVE
- Schotse hooglanders + Soay schapen
- 1993-2018

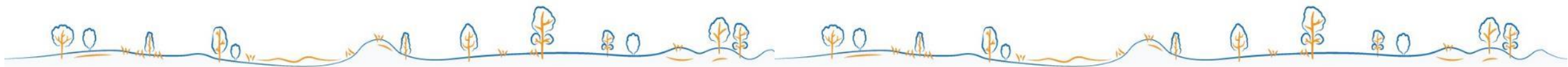

Effecten op struweelvorming

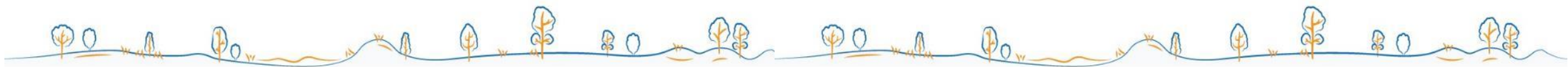
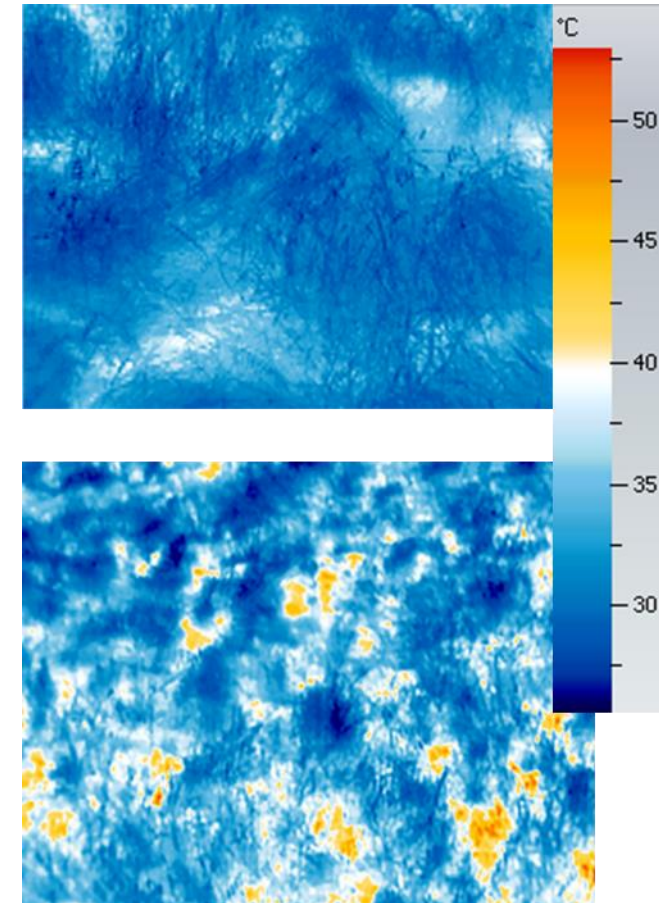
Amsterdamse
Waterleiding
Duinen

Effecten van damhert

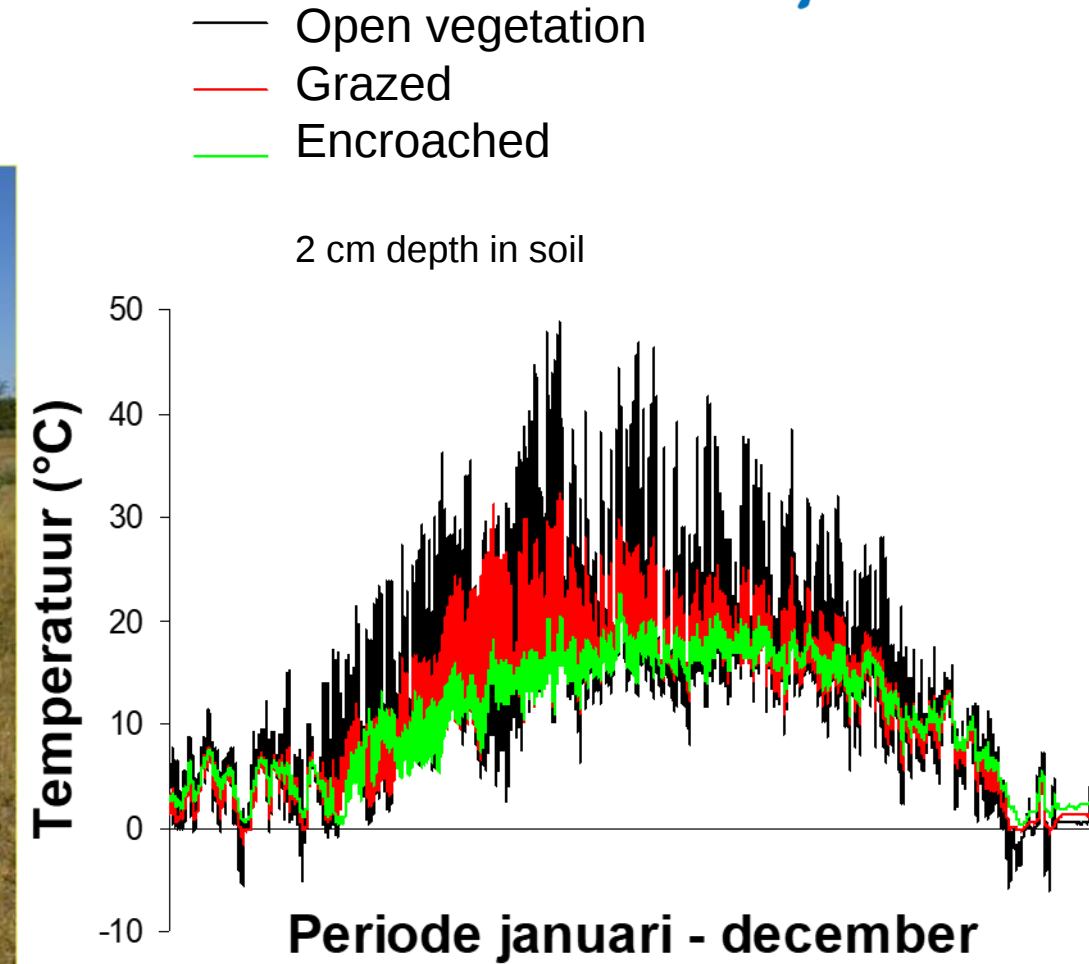
Effecten van begrazing in kustduinen

Vergroten variatie in microklimaat

Effecten van begrazing in kustduinen

Vergroten variatie in microklimaat

Effecten van begrazing in kustduinen

Bloemaanbod voor insecten

- Bloemaanbod neemt toe bij extensieve begrazing Renodunaal
- Geen effect begrazing op bloemaanbod in wadden
(wel minder kruiden)
- Vooral Ca-gehalte van de bodem van belang

Effecten van begrazing op dagvlinders

Soort	waardplant	overwintering	overwintering	mobiliiteit	generaties	T	D
Zwartsprietdikkopje	brede grassen	ei	grasbladen	+	1	-	-
Koelvinkje	brede grassen	rup half	graspollen	-	1	-	-
Hooibeestje	grassen	rup half	grasbladen	-	2	-	-
Groot Dikkopje	brede grassen	rup half	grasbladen	+	1	NS	-
Oranjetipje	kruiden rijk	pop	vegetatie	+	1	NS	-
Kleine Vos	kruiden rijk	adult	holen	++	2	-	NS
Aardbeivlinder	dauwbraam	pop	strooisel	--	1	NS	NS
Heivlinder	smalle grassen	rup half	graspollen	+	1	NS	NS
Kommavlinder	smalle grassen	ei	graspollen	-	1	NS	NS
Atalanta	kruiden rijk	trek	buitenland	++	1	NS	NS
Bruine Eikenpage	struweel	ei	struweel	-	1	NS	NS
Citroenvlinder	struweel	adult	struweel	+	1	NS	NS
Dagpauwoog	kruiden rijk	adult	holen	++	1	NS	NS
Oranje Zandoogje	grassen	rup half	graspollen	+	1	NS	NS
Icarusblauwtje	kruiden mid	rup half	strooisel	+	2	NS	NS
Bruin Blauwtje	kruiden arm	rup half	strooisel	-	2	NS	NS
Gehakkelde Aurelia	kruiden mid	adult	holen	+	2	NS	NS
Landkaartje	kruiden rijk	pop	vegetatie	++	2	NS	NS
Boomblauwtje	struweel	pop	strooisel	+	2	NS	NS
Groot Koolwitje	kruiden mid	pop	vegetatie	++	3	NS	NS
Klein Koolwitje	kruiden mid	pop	vegetatie	++	3	NS	NS
Klein Geaderd Witje	kruiden mid	pop	vegetatie	++	3	NS	NS
Duinparelmoervlinder	kruiden arm	ei	lage vegetatie	+	1	NS	+
Argusvlinder	grassen	rup half	lage vegetatie	+	2	NS	+
Kleine Vuurvlinder	kruiden arm	rup half	lage veg. /strooisel	+	3	NS	+
Kleine Parelmoervlinder	kruiden arm	rup jong	lage vegetatie	++	3	+	NS
Bruin Zandoogje	grassen	rup half	graspollen	+	1	+	NS
Bont Zandoogje	brede grassen	pop	vegetatie	+	3	+	NS
Eikenpage	struweel	ei	struweel	-	1	+	NS

Foto: SvdMolen Wiki Commons

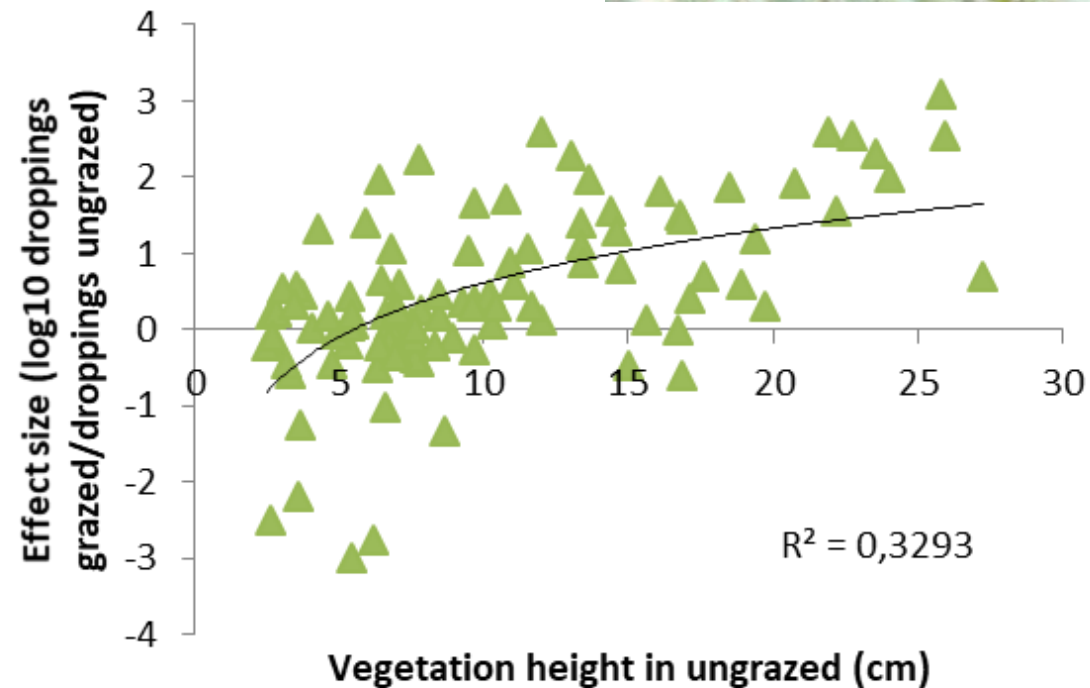
Foto: Quartl Wiki Commons

Effecten van begrazing op konijnen

- Begrazing faciliteert konijnen
- Intensieve begrazing: concurrentie
- Nauwelijks effect in Waddendistrict
- Voedselkwaliteit lijkt sterk sturend op opbouw van resistentie voor RHD

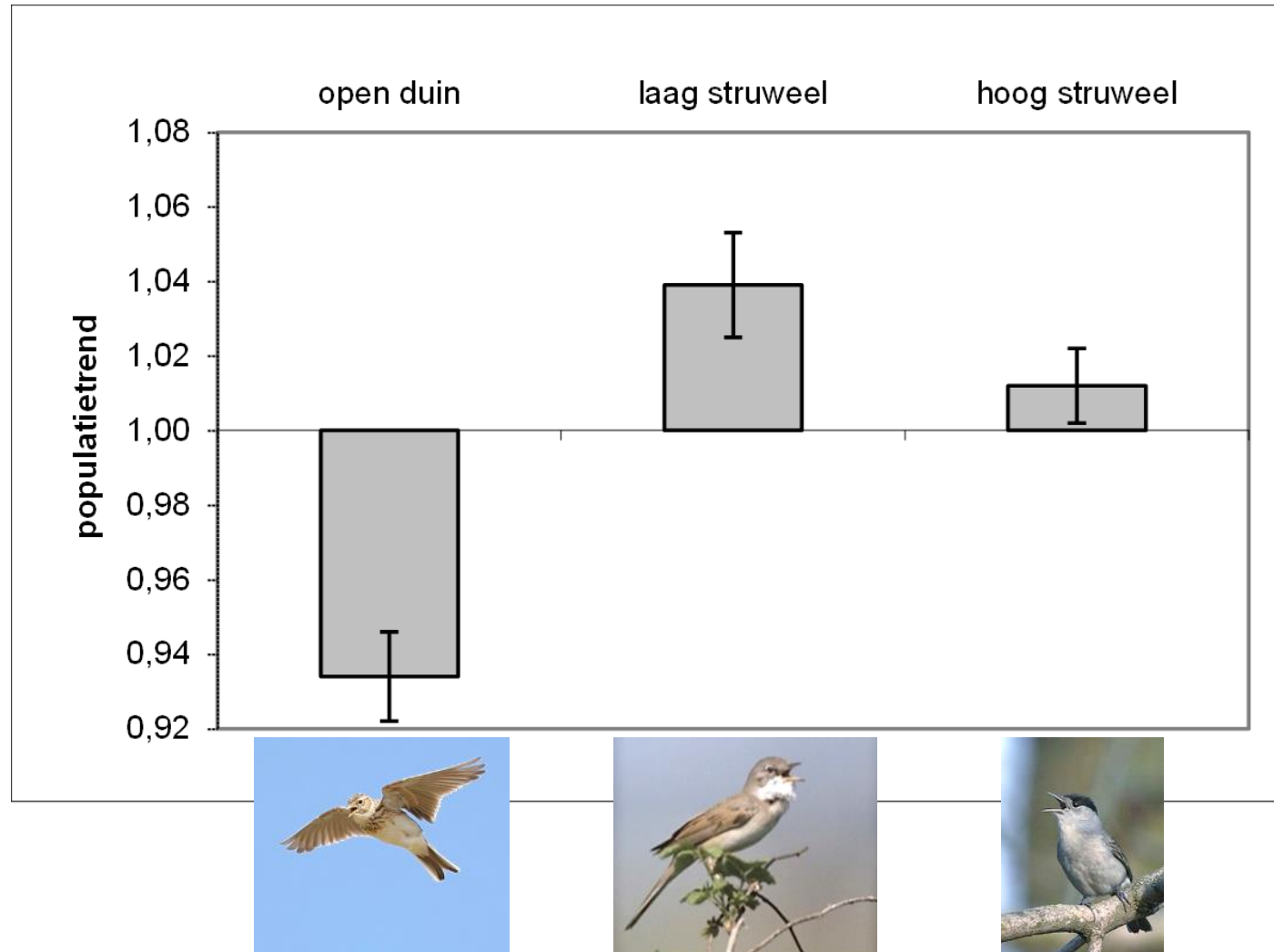

Effecten van begrazing op broedvogels

- 220 BMP-proefvlakken:
97 begraasd
123 onbegraasd
42 begrazingseenheden
- Gemiddeld in 14 jaren onderzocht
- 32 soorten broedvogels van droge duinen
- Aantal territoria: 363.638 (min: 1.217 - max: 73.245)

Effecten van begrazing op broedvogels

Autonome trend

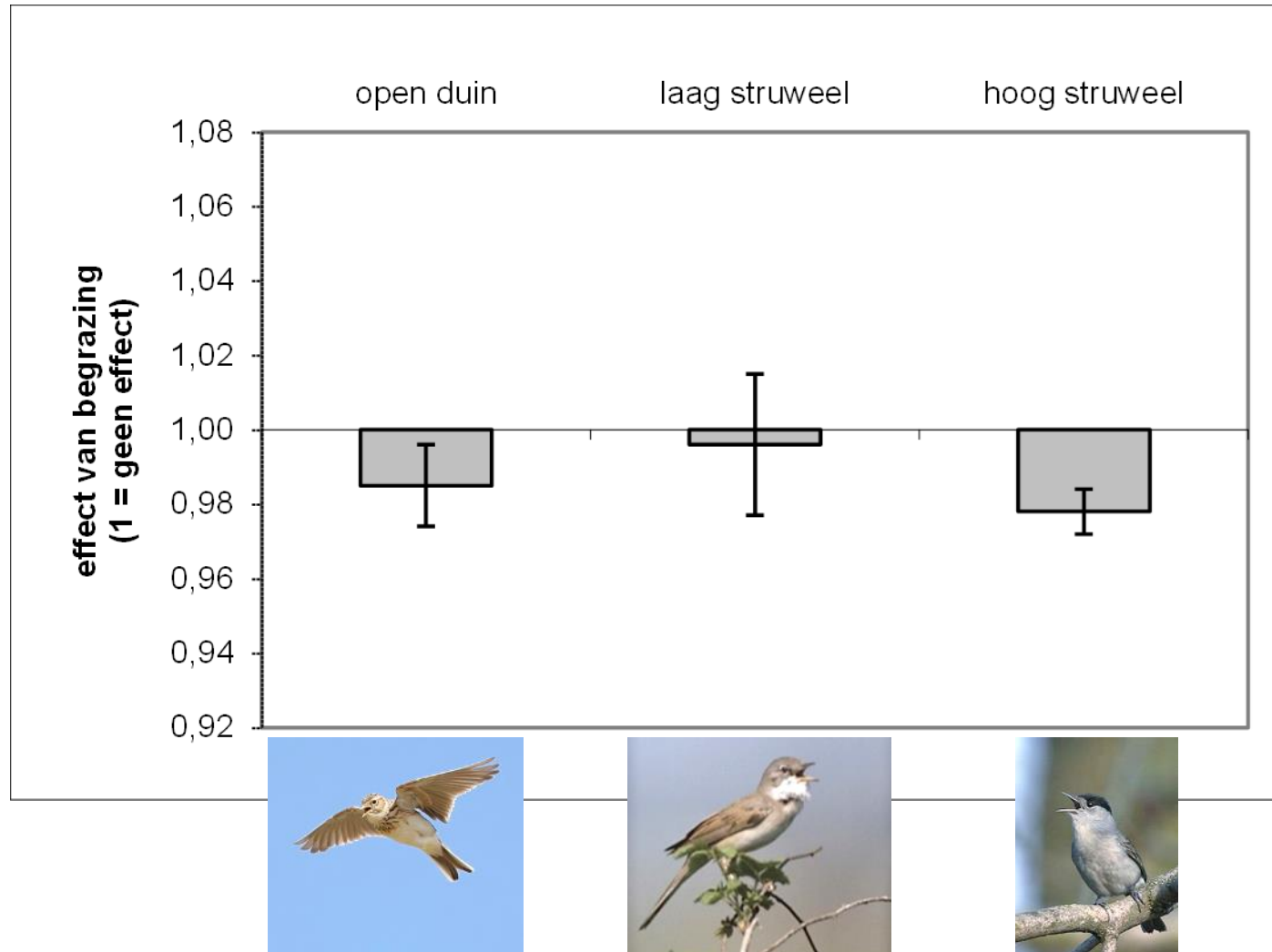
- Vogels open duin nemen af
- Vogels (half) gesloten duin stabiel of toenemend

Effecten van begrazing op broedvogels

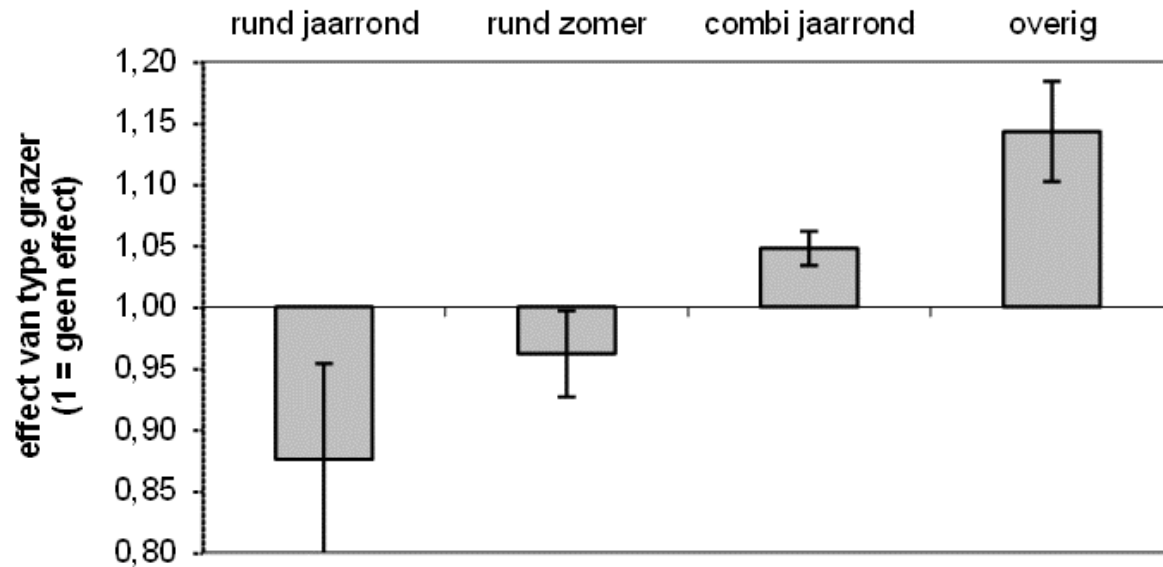
Effect begrazing

- Geen effect op vogels (half) open duin
- Vogels hoog struweel nemen af

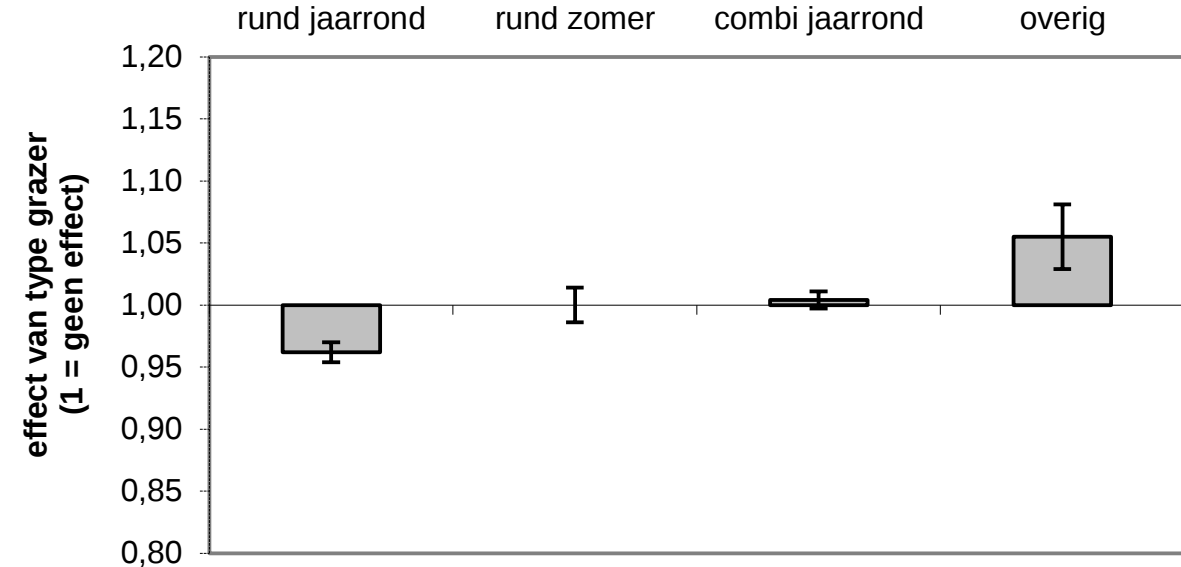

Effecten van begrazing op broedvogels

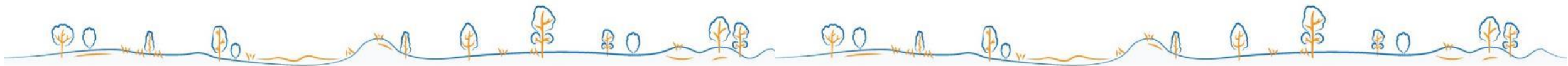
vogels van open duin

vogels van hoog struweel

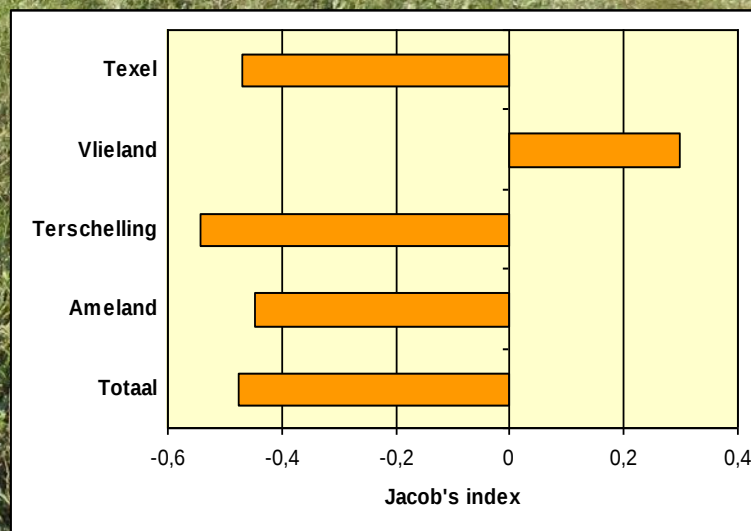
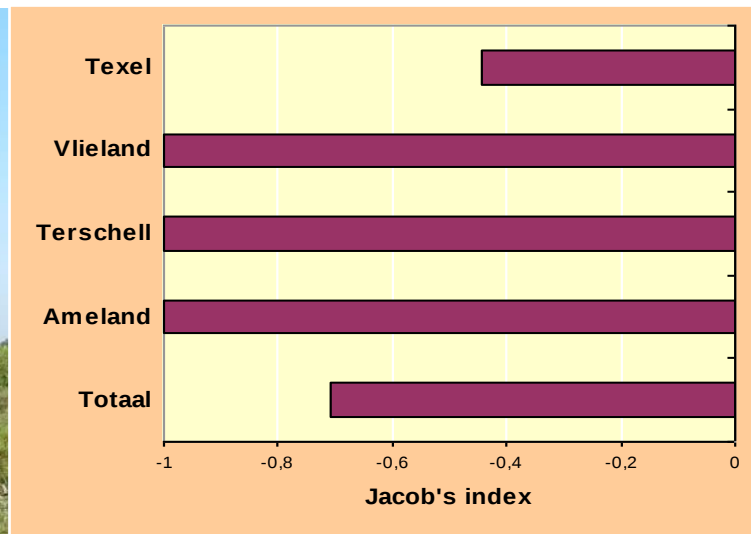
- Effect van gevarieerde en intensievere begrazing op broedvogels positief

Terreurbegrazing en Tapuit

Effecten van begrazing op broedvogels

Duinbegrazing: een wereld van verschil

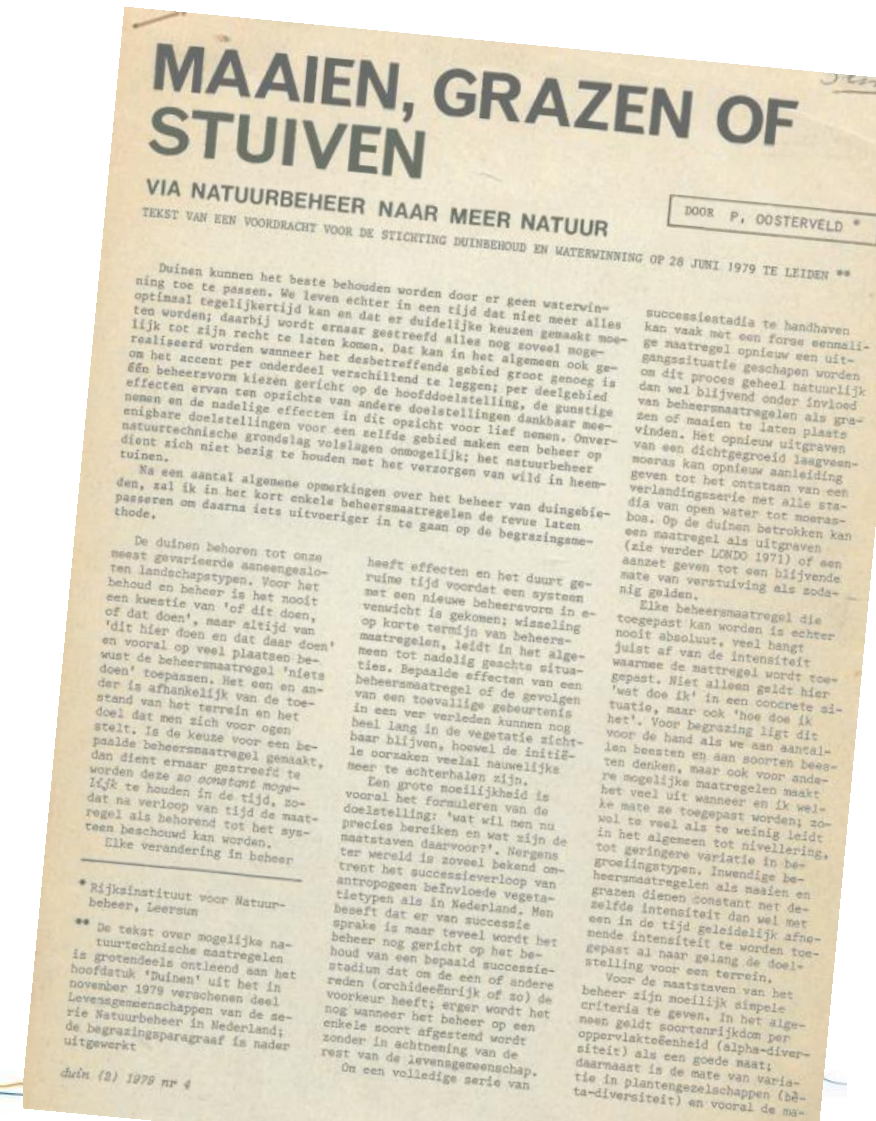
- Openen kruidlaag / tegengaan vergrassing
- Effect op struweelvorming en open zand niet eenduidig
- Konijn 'opvangen', niet vervangen
- Verschil in werking tussen kalkrijke en kalkarme duinen!
- Sommige soorten verdwijnen door begrazing
- Extensieve en/of gevarieerde begrazing draagt bij aan biodiversiteit in kustduinen
- Combinatie met verstuing en hydrologie!

Optimale begrazing in kustduinen?

‘Regels van Rienk’ / ‘Oorsprong van Oosterveld’

- Grote gebieden (>500 ha)
- Lage druk (< 0,10 GVE)
- Minstens 40 a 50% terrein niet of nauwelijks begraasd
- Gevarieerde kudde
- Andere ‘problemen’ niet oplossen met verhogen van de graasdruk

Optimale begrazing in kustduinen?

Aanvullingen ten opzichte van deze 'regels'

- Begraas ook terreinen helemaal niet (wadden!?)
- Varieer in graasdruk in tijd en ruimte
- Experimenteer op kleine schaal met drukk begrazing
- Probeer Konijnenstand te herstellen

Optimale begrazing in kustduinen?

Als je het echt niet meer weet....

Met veel dank gejat van Chris van Turnhout...

